

LA MEVA VIDA MILITAR

1937 - 1942

(Girona, Palafrugell, Andalusia, Guadalajara, Sòria, Boltaña, Àfrica)

El començament de la guerra a Torroella

El primer de març de 1935 començà el que podem dir-ne la meva vida militar ja que aquest dia em vaig presentar a casa la Vila i fórem vacunats els «quintos» d'aquest any. (...)

El 17 de juliol es revolten a Melilla els militars. L'endemà, dia 18, ho fan els de Sevilla dirigits pel general Queipo de Llano.

Es registren enfrontaments a tot arreu i a Barcelona, el dia 12, han xocat forces lleials al règim, amb feixistes. A la Plaça de Catalunya hi ha hagut molts morts i es diu que entre tot Barcelona més de 500.

Mentrestant a Torroella són recollides totes les armes.

La revolta dura dies i més dies, i es converteix en una guerra civil.

Des d'aquí nosaltres anem seguint les batalles pels diaris que parlen sobretot de Belchite, Tardienta i Quito. Es comprèn que el que passa allí és gros. I ens imaginem que encara que els diaris ho posin molt favorable hi deu haver «llenya» per a tots.

Els voluntaris surten continuament de Torroella. Alguna vegada ens dediquem a veure marxar alguna expedició i comprenem que algun d'aquells coneguts que marxen tan carregats i il·lusionats no tornarà.

Mentrestant en el nostre poble, durant els primers dies de revolta, han passat coses grosses.

Les primeres notes violentes que es notaren foren l'expulsió dels capellans i de les monges de les rectories i convents. Són destruïdes les esglésies i fins i tot algunes són cremades el dia 22 de juliol. L'endemà veig els efectes de la violència a la Parròquia. Al passeig hi ha un amuntegament de Sants, bancs,... que posa la pell de gallina. Ho veig des del costat de la font. No goso acostar-m'hi perquè s'hi veuen elements més que tot fent mofes i burlant-se de tot. Des de casa poden sentir-se els crits a l'Església dels Dolors.

Es constitueix un Comitè Antifeixista que confisca, primerament, la casa del Marquès de Robert, al carrer de l'Església i, després, el palau d'un fill d'aquest marquès al passeig, davant l'església.

A la primera casa hi queda instal·lat el Comitè i a la segona, més tard, el Sindicat Únic d'Oficis Varis.

A l'entrar a aquests Palaus, així com a diferents cases senyoriales, foren destruïdes moltes coses de valor. Entre altres recordem la biblioteca de la casa Murtra.

El que fa posar la pell de gallina és que van matant els capellans de Torroella i comarca, i sentim que es rumoreja que continuaran amb tots els elements simpatitzants. Estem espantats. Agafo por ja que el pare és considerat de dretes i un home que sempre ha anat a missa. Arribo a proposar-li que marxi uns dies a Besalú, però ell està confiat.

L'Església Parroquial és convertida en magatzem del Ram de la Construcció.

El dia 21 d'agost són tirades a terra les campanes, a les 11 del matí ho fou la primera. Les deixen anar des de dalt i s'estavellen a la plaça.

El dia 25 d'agost d'aquest any 1936 no se celebra la Festa Major a conseqüència de la revolta. Aquest mateix dia són cridats tots els industrials i comerciants del Ram del Calçat a una reunió al Comitè per formar una col·lectivitat, que finalment no es va realitzar.

Són, però, constituïdes les col·lectivitats del Ram del Vestir (sastres i modistes), del Ram dels Barbers i Perruquers, del Ram de Carrossers, del Ram de Ferrers i Carreters, del Ram de Carboners, del Ram de Transports, del Ram de la Construcció i, més tard, els músics s'ajunten amb els cafeters per formar la col·lectivitat d'Espectacles Públics, les sales d'espectacles i els cafès.

El Ram del Vestir s'apodera del cafè del Centre, el Ram dels Barbers obre l'única barberia-perruqueria a la sala de ball del Cinema, el Ram de la Construcció tindrà el magatzem a l'església i les oficines a la cantonada del carrer Josep Sabrià amb el carrer del cinema. Els Carboners, els Transportistes i els Ferrers continuen en diferents magatzems i tallers que ja existien. Prefereixo ser oficinista i allí a les oficines del Ram de la Construcció treballa amb en Joan Hostench i en Francesc Lloret. La meua feina és fer factures i controlar els materials que entren contínuament. També formen part del nostre Ram els lampistes i els electricistes. Tant en Joan Hostench com jo hem d'acudir als diferents llocs on tenim moviment, l'oficina central, can Rossell o l'església. En Francesc Lloret sempre és a les oficines juntament amb en Josep Viader d'Ullà que també hi passa una llarga temporada. Observo que en Lloret hi està com espantat perquè havia estat d'Acció Catòlica i el tenen fitxat. A mi em fa molt respecte ja que és molt més gran que jo i havia estat el caixer de l'Ajuntament.

El nostre Ram s'ha eixamplat. Ara ja hi ha els paletes i els manobres, els fusters, els ebenistes, els ferreters, els lampistes, els electricistes, els pintors i els picapedrers. Ens veiem obligats a eixamplar les nostres oficines i ocupen el pis de la casa i posem nous elements.

Surten de Torroella més milicians la majoria dels quals va al front d'Aragó.

D'altra banda, durant aquests últims temps han marxat de Torroella moltes persones que estan més o menys complicades amb els fets o, senzillament, que han cregut que era més prudent marxar perquè eren qualificats de «dretants».

Contínuament sentim a dir que hi ha afusellaments arreu. Els uns són afusellats per haver format part de l'exèrcit, els altres, pel sol fet d'ésser gent que ocupaven càrrecs en bancs o senzillament perquè eren considerats de dretes. A Torroella es registra la mort del que fou secretari de l'Ajuntament, el senyor Josep Sabrià.

El 6 de setembre se senten 8 trets des de Torroella. És trobat mort a la porta del cementiri l'ex-capellà de Mont-ras. Cap a Ullà són morts a trets el que fou capellà de Gualta i el seu pare.

Aquest mateix dia és detinguda a Torroella la senyora del Cap d'Esquerra Republicana Marcel·lí Domingo. Registrat el cotxe, li trobaren maletes amb tota classe de queviures i se suposà que volia entrar a França ja que allí es troba el seu marit des de fa dies, fugitiu. La porten detinguda a Barcelona.

S'està fortificant la costa de l'Estartit. Hi han instal·lat peces d'artilleria i s'hi queden un centenar d'artillers en uns barracons que han muntat prop del cementiri.

Mentrestant a tots els fronts hi ha duríssimes batalles.

A Besalú han estat detinguts 25 guàrdies civils. Els han portat a Barcelona on han estat afusellats.

El mes de febrer de l'any 1937 es registren sèries desgràcies a la part de la costa entre l'Escala i Palamós. Els facciosos hi instal·len mines submarines i és tombat un vaixell darrera les Medes. Més tard, un altre vaixell grec carregat de gasolina que es dirigia a Barcelona, xocà amb una mina a l'altura de la Fonollera. En l'incendi que s'hi produí trobaren una mort horrible 24 tripulants. Se'n salvà un que aconseguí arribar a Begur.

Un vaixell carregat de trilita fou bombardejat. Si l'haguessin tocat, l'explosió hauria fet desaparèixer els pobles de Calella i Llafranc. Fou remolcat a Barcelona.

El port de Palamós és bombardejat contínuament i quasi tothom és evacuat de la vila.

Durant el mes de març del 1937, són demanades insistentment les lleves de 1932-1936, fins que es decreta la seva mobilització. El dia 22 de març han de presentar-se les lleves del 1934-1935. El dia 30 del mateix mes, les del 1936 i els primers dies d'abril, els de les 1932-1933.

Jo sóc de la del 1936 i haig d'incorporar-me, doncs, el dia 30.

El dia 16 d'aquest mes de març Torroella es troba sense pa per primera vegada. Després ja es passen setmanes enteres sense que n'hi hagi. De tant en tant se'n reparteixen unes unces per persona.

Soldat per les nostres terres

Dia 29 de març de 1937. Avui dilluns ens han avisat que demà dia 30 ens hem de presentar a la Caixa de Reclutament de Girona per tal d'incorporar-nos a files. En presentar-nos a l'Ajuntament ens abonem 8 ptes. per despeses de desplaçament. Ens hi presentem 5 torroellencs de la mateixa lleva. En Joan Valls, en Rossend Paguina, en Mario Vilà, en Quimet Vilà i jo.

Dis 30 de març. Sortim els 5, a dos quarts de nou cap a Girona i ens presentem a la Caixa. Anem des d'allí, en grups de 30, al quarter d'Artilleria. Ens presentem de nou l'1 d'abril i el dia 2 ens destinen a la 3ª companyia del 5è. Batalló del primer Regiment d'Infanteria (...). Dormim en un teatre atrotinat. Tenim lleure i visitem Girona. Ha mort al front el Comandant Laguna i ens fan desfilar contemplant el cadàver. I, qui ho havia de dir, és l'únic mort que vaig veure en tota la meva vida militar. (...).

Durant els mesos d'abril i maig fem vida entre Girona i Torroella, ja que a Girona no s'aclareixen i podem anar a casa de seguida.

El dia 17 d'abril es registren a Torroella fortes protestes ja que la gent no veu prou bé l'actuació del Consell Municipal. Hi ha manifestacions, sobretot de dones, i hi han d'intervenir forces de milicians i carrabiners. Com que l'escàndol segueix, es reclama la presència del Governador Civil i al presentar-se i parlar des del balcó de l'Ajuntament aconseguim de tranquil·litzar els ànims. Es nomena un nou Ajuntament sota la presidència d'en Pere Vicens. La presència de guàrdies d'assalt pels carrers de la Vila dóna confiança a la gent.

Els bombardeigs arreu són continus. Visitem uns camps prop de Verges on esclataren bombes deixades per avions que les portaven al camp d'aviació de Celrà.

Des de Girona veiem passar, procedents de la frontera, camí de Barcelona, caravanes de camions, ambulàncies i material.

Ens assabentem de qui és el primer torroellenc mort al Front: en Riera dels masos de l'Estartit. Un any més gran que jo.

A Barcelona hi ha, a més, fortes lluites entre membres de la C.N.T. i de l'U.S.T. A Girona circulen cotxes blindats. (...). A tot arreu es maten els uns als altres.

Dia 24 de maig. Ens comuniquen a Girona que hem de preparar-nos per marxar cap a Palafrugell (...).

A Palafrugell ens han allotjat al Casal dels Catòlics i hem d'anar a menjar a un altre lloc, a un convent situat a l'altre extrem de la vila. Quan passem formats pels carrers fem molta tavola i la gent veu bé la nostra presència. Ve tot seguit allò que ja hi fem amistats i tots posem la vista sobre les noies que més es destaquen del poble. Ens orientem sobre els restaurants de la població i anem de restaurant, sobretot a dinar. Can Pela-rates s'omplena sempre.

Passem els dies a Palafrugell formidablement. Encara que hem d'anar a dormir al Casal, aprofitem per anar a Torroella sovint. Tots els dies hi ha notícies que fan posar la pell de gallina. Els bombardeigs són freqüents prop d'aquí. A Guíxols, que ja no és Sant Feliu, Tossa, Blanes i, sobretot, a Palamós on hi ha vaixells carregats de material. Ens assabentem que aquests bombardeigs són obra del «Canàries». Un dia poguérem veure un duel entre aquest vaixell i un avió. Anem a Palamós per veure les conseqüències del bombardeig i veiem, en el camp d'esports, un projectil de 12 cm de diàmetre que no arribà a esclatar. La poca gent que hi ha té pànic.

Cap al front

Dia 8 de juny de 1937. Hi ha ordre de marxa de Palafrugell. (...)

Dia 10 de juny. Passem el dia a Girona i vénen a veurem el meu pare i el meu germà. Estem junts a l'estació, estic impressionat i no puc parlar fins que sortim camí de Barcelona. Ara em veig perdut. Durant el viatge la majoria ens hem emborratxat de conyac, i això que no me'l puc empassar ja que mai no m'ha agradat.

A Barcelona ens allotgem al quarter Lenin, al carrer Tarragona. Hi ha entre nosaltres el campió ciclista Cañardó.

Dia 11. Sortim, després de moltes dificultats d'organització, en direcció a València. A Vila-real ens regalen taronges a cabassats.

Dia 12. Passat València (...) ens dirigim cap a Andalusia.

Dia 13. (...) A Jaen ens disgreguem, s'hi queden molts torroellencs: en Cal-sina, en Farró, en Gispert, en Villena, en Calvet, en Carreras i d'altres de la comarca. Hem quedat al tren els cinc que vàrem sortir junts de Torroella i continuem la marxa fent parada dues estacions més lluny de Jaen. En plena nit es forma una caravana i en camions ens porten a un poblet a uns 15 km. (...).

Dia 14. El poble on ens trobem és Villardompardo de la província de Jaén.

Dia 15. Anem a investigar pel poble. D'un ou, en demanen una pesseta. El pa s'ha acabat en un moment. Ens diuen que en arribar nosaltres s'ha apujat

tot de preu. Hi ha molta gent refugiada d'altres localitats. Molta mainada. Dormim malament a terra.

Dia 16. Quan anàvem recorrent el poble, sentíem la fressa d'avions i, seguidament, l'esclat de les bombes. Les han deixat caure sobre la població, han ensorrat una casa i han mort 4 persones. Dues grans i dues criatures. Els facciosos s'han assabentat de la nostra arribada i bombardegen contínuament. Hem d'anar a dormir als afores, sota les oliveres. Un soldat m'ensenya la roba bruta de sang. Han ferit persones al costat d'on ell es trobava. Les cases són de fang i cauen fàcilment.

Dia 18. Avui ens donen les armes. Totes són russes o americanes. La que em toca a mi és russa.

No hi ha segells, escrivim les cartes amb els ports a càrrec del destinatari. No hi ha per menjar i beure. Ens neguem a treballar (fent fortificacions) i els oficials s'exalten. El Delegat Polític intervé. Diem que si no hi ha menjar no ens mourem. Fem amistat amb gent del poble. Treballen ara col·lectivament les grans finques que havien estat de grans terratinents, els «cortijos». Cobren ara 7.50 ptes. de jornal. Abans en cobraven menys. El poble on estem, Villardompardo, era el poblet que havia estat d'un senyor que es deia Pardo. Aquests dies fem instrucció amb armes o sense. A la tarda, teòrica.

Dia 24. Anem a fer pràctiques de tir. Es noten moltes activitats i es diu que marxarem aviat d'aquí. He anat agafant amistat amb nois de diferents llocs sobretot de la comarca de Vic. De Manlleu, de Torelló i, també, de Puigcerdà.

He rebut carta de casa per primera vegada des que estem aquí. La distància que ens separa es de 1.125 km.

Dia 27. Avui assistim a una conferència que ens dóna el Doctor. Ens donen a cada un petits paquets amb medicaments.

Dia 28. Rebem ordre de marxar (...).

Dia 29. (...) A Torija abandonem els camions i sentim ja els trets que assenyalen que tenim les línies de foc a quatre passes. Hem estat 35 hores viatjant, estem desfets, bruts, no hem dormit perquè als camions hi anàvem apilonats.

Dia 1 de juliol de 1937. Arribem a les trinxeres. Durant el dia mengem molt poc. Rellevem a primera línia els internacionals que havien lluitat aferrissadament dies enrera, i havien aconseguit, en aquest front, una gran victòria sobre els facciosos reforçats pels italians. Hi ha gran moviment de gent. Nosaltres, que per primera vegada anem al foc, i els internacionals, que es retiren. Sentim veus de diferents nacionalitats. Quedem a la trinxera i passem la nit espantats. No sabem on és l'enemic i sentim trets de tant en tant. A pesar de tot dormim a estones, ja que estem esgotats. A les 8 del matí em desperta la fressa d'avions.

Les trinxeres estan en pèssimes condicions. No hi ha aigua i hem d'anar a buscar-la a dues hores lluny.

A les 11 de la nit del dia 2 reparteixen patates i carn. Hi ha malestar. Sort que tinc reserves d'algun paquet que he rebut de casa. Després de sopar ens equípem i sortim fora les trinxeres per tal de fer guardia en avançada. Hi ha duel de

metralladores. Ara sí que comprenc el que és tot això. Portem 24 hores de primera línia i no hi ha hagut baixes; però la primera podria ser jo. A l'anar a saltar a les trinxeres per retirar-nos de les avançades, ens tiren els nostres mateixos uns trets creient que érem l'enemic. No s'havien preocupat de comunicar que sortirien avançades!

Dia 4. A mitja nit el sergent ens crida dient-nos que ens preparem ràpid ja que hi ha uns individus de l'altre costat que volen passar-se. Efectivament pocs moments després unes veus, entre altres coses diuen: «Somos españoles», «no tiréis», «queremos pasarnos». S'entaula el següent diàleg entre ells i el nostre capità:

Capità.- *¿Cuántos sois?*

Individus.- *Dos. No tiréis.*

Capità.- *Adelante compañeros que no os ha de pasar nada. Somos vuestros hermanos.*

Individus.- *Somos fascistas y queremos abrazaros* (Tothom queda estranyat però es creu que diuen *antifascistas*).

Capità.- *No tengáis miedo. Os esperamos.*

Es féu un silenci. Sentim com s'apropen.

En ser a la trinxera lliuren les armes. Són totes russes i en preguntar-los a quina unitat pertanyien diuen que a la 136 Brigada Mixta. No hi ha dubtes. S'esbrina i resulta que són de la 4ª companyia del nostre batalló. La seva intenció era passar-se, es varen desorientar i varen tornar a les nostres línies.

S'entaula en aquell moment un fort tiroteig. Hi prenen part tot seguit l'artilleria i els morters. El foc és imponent. Es tiren bengales i coets i el camp queda clar com de dies. Passen dos o tres ferits. Estem espantats. Al cap d'una hora el foc minva. Es repeteix de nou. Veus desesperades de «Alto del fuego». Segons sembla ha estat per culpa nostra, ja que s'han tirat uns trets com a conseqüència dels que es passaven i hi ha hagut confusió. Un d'aquells dos individus que intentava passar-se ha resultat mort, i l'altre ha aconseguit marxar.

Dia 6. Passem uns dies relativament tranquils. Hi ha a vegades duels d'artilleria. Els projectils passen per damunt nostre xiulant i creuant-se i a voltes fan pensar que són tirs de morter. Llavors ens llancem precipitadament a la trinxera buscant un forat. En un moment d'aquests cauen sobre meu dos o tres individus i em produeixen unes petites ferides que jo mateix em curo.

Dia 7. A la matinada sentim crits, del nostre caporal, de «Alto, quien vive?» Ens posem a l'expectativa. Comença un violent tiroteig. Dura estona. No sé el que passa. Diuen que s'apropa l'enemic. Després veiem que ha estat el pànic i la por d'algú que ha ocasionat aquesta confusió. Mentrestant, el sergent Espona s'ha ferit ell mateix al llançar una bomba de mà i en Casanovas de Vic també en surt ferit. Per això aconseguirà un permís per anar a casa seva. Després els comentaris són que no en sortirem, estem tan espantats!. I els parlaments entre nosaltres són que voldríem veure-hi aquí aquests cafres responsables que estan tots a la reraguarda. Sempre hi ha, no obstant, una nota d'humor. El tinent Munné passa tranquil.lament per damunt de la trinxera. En veure'l l'enemic, que devem tenir a uns 250 metres, li envia una ratxada de bales amb metralladora. El tinent es gira, mira enfront i diu: «Anaven per mi aquestes? Doncs, demostreu tenir poca punteria. Si ho feu així no guanyareu pas la guerra» I tot fent botifarra, continua caminant, tot tibant, per damunt de la trinxera. És més valent que nosaltres. (...).

Dia 14. Estem ara a uns 200 metres de l'enemic. No ens separen més que camps sembrats, amb algun arbust de tant en tant. El fet que no hi hagi tanques de filferro fa que no puguem estar confiats. Veiem, en canvi, les seves i sentim contínuament explosions de barricades i el seu treball i comprenem que s'estan fortificant. No tenim res que ens distregui. De dies, passem les hores sota el para-sol que ens muntem amb el fusell i la manta. De dies, quasi sempre dormo o escric. De nits, fem guàrdia rellevant-nos cada dues hores. Les que em toquen al parapet no acaben de passar mai més. Sobretot les de 12 a 2, de 2 a 4 i de 4 a 5. Aquestes últimes són les més perilloses. Vigilant sempre per l'espitllera, veient-ho tot d'un color, hi ha moments que em cal fer esforços per no adormir-me.

El que més molesta de dies són les mosques. Dormint, menjant o bevent sempre amb les mosques a la cara. I és encara més molest si es té en compte que es posen sobre nostre després d'haver-se passejat pels nostres residus ja que aquí hem de fer les feines a dues passes.

De nits, mentre un està mirant fixament, és freqüent sentir parlar l'enemic. A vegades ens criden: «Rojos, atención», «Escuchad», i després ens parlen durant llarga estona. I jo penso qui deu haver-hi aquí al davant i si vertaderament són forçats com nosaltres. Deuen desitjar, també, que s'acabi aquest merder i marxar cap a casa. Algun, que per cert ho fa molt bé, ens canta entre altres «Silencio en la noche». Solament faltava això per acabar d'entristir-nos. (...).

A la reraguarda

Dia 15 de juliol de 1937. Després d'aquests últims dies a les avançades, passem a la reraguarda. (...).

En veiem amb els torroellencs Pere Bou i Joan Pujadas i parlem de coses de Torroella.

Les protestes són freqüents pel mal subministrament. Els camions tenen dificultats a arribar al lloc on som, perquè l'artilleria enemiga el bat. Fins les 8 del vespre no reparteixen el dinar. I quin dinar! Uns talls de carn coberts de cucs. (...).

Hi havia sopa i l'han llençada els mateixos portadors perquè estava en pèssimes condicions. Rebutgem la carn i, per tant, ens quedem sense sopar.

Dia 17. Anem a Yela, poble que és a dos Km, que és el que tenim més a prop. Poble pobríssim. Les cases mig destruïdes. Correm els carrers empedrats, amb forts pendents. Ens sorprèn una noia de bon aspecte. Ens diu que és madrilenya i que ha vingut aquí per atendre la seva mare, molt vella. Anem a casa seva on passem la tarda. Ens explica com fou la reculada dels italians i l'avançada dels lleials precisament al mateix sector on estem nosaltres. (...).

Els dies següents anem a Yela. La Maria, que així es diu la madrilenya, ens guarda algun pa i algun litre de llet. També ens fa algun plat de «gatxes». Una espècie de sopa espessa.

Tenim, però, una decepció, el dia que trobem a casa seva uns carrabiners amb qui té una amistat extremada. Observem que la madrilenya és amiga d'elements estranys i comentem amb en Mario Vilà i en Rossend Paguina, que quasi sempre hi anem junts, que hem d'anar amb compte amb el que diem, ja que sospitem que podria tractar-se d'una espia.

La gent que ha quedat per aquí es dediquen a segar.

El fet que seguim fins i tot els trossos que hi ha entre línies, davant de les nostres trinxeres, demostra que hi ha una extremada tranquil·litat.

Dia 22. (...) Anem desastrosament calçats. En Quimet Vilà ha hagut d'anar a Yela i en Mario li ha deixat una espadanya. Sortosament anem ja rebent algun paquet de casa i fem algun àpat la mar de bo. A més, tenint en compte el que anem comprant als pobles, sobretot a Yela on tenim ja unes amistats que, no és per dir-ho, veuen molt bé «a los camaradas catalanes».

Hem descobert un lloc, entre muntanyes, on s'hi està molt fresc, amb un salt d'aigua. Tot en conjunt és com un Parc Natural. Quedem en eslip, rentem la roba, ens afaitem i fem la gran berenada. Tenim botifarra, pernil, formatge i melmelada. Tenim pa. Com que hem estat reunits un grup de torroellencs, aprofitem per fer un repàs de coses viscudes quan érem petits i, de retorn a les barraques («xavoles»), tots opinem que hem passat la tarda més agradable des que estem aquí. Prometem repetir-ho.

He anat rebent notícies de casa i em fan saber que les col·lectivitats s'estan disgregant i la gent torna a treballar a casa particularment. Es veu que solament segueixen col·lectivament els del Ram de la Construcció. Els altres Rams han estat un fracàs.

Dia 28. Tenim permís per anar-nos a banyar a Brihuega. (...).

M'agrada molt visitar Brihuega. Aquí s'hi pot comprovar els efectes de l'avançada i retirada dels italians. Cases destruïdes. Línies de telèfon i elèctriques desfetes. Els comerços completament desproveïts, saquejats. Llegeixo un escrit que hi ha sobre algunes cases recomanant que es respectin. A la façana d'un edifici gran i antiquíssim consta que en aquest lloc resistiren els habitants d'aquesta població la invasió anglesa i holandesa l'any 1710 quan regnava Felip V.

Amb treballs adquirim dos pans. Tornem a les trinxeres.

Dia 29. Cau un obús sobre la barraca d'en Valls i ha estat un miracle que no els trobés dins. De totes maneres han quedat quasi enterrats l'Almirall i algun altre, i no s'han fet la més petita ferida. Anem veient que després de les desgràcies juguem amb sort.

Dia 30. Hem fet un dinar extraordinari. Ens hem procurat patates i, amb ous que tenia en Colomer i que ningú sap d'on han sortit, hem fet una truita colossal. Ha sortit així mateix una botifarra dolça que tenia en Mario i per completar-ho avui hi havia pebrot i tomàquet de ranxo que es podia menjar.

S'ha acabat el descans.

Dia 2 d'agost de 1937. (...) Els quinze dies de descans han passat sense que ens n'adonéssim (...).

Ens dona ànsia tornar a les avançades. Hi ha qui parla de passar-nos tots plegats a l'altre costat. Jo opino que és molt gros deixar-ho tot, fins i tot la família en aquest costat i, també és molt exposat ja que tothom està molt alerta perquè es repeteixen contínuament aquests casos.

Dia 4. (...) Passen a una avançada molt a prop de l'enemic. Faig la guàrdia de 2 a 4. Dues hores de mal passar. Em distrec contemplant les estrelles, de tant en tant en cau una que deixa un solc lluminós al cel. Algun «Pac...co» em refresca la memòria d'on em trobo. Solament passem 24 hores en aquesta avançada que deu estar situada a 125 metre de les trinxeres enemigues.

Dia 6. Em nomenen ajudant del Delegat Polític (...). D'entrada els dic que jo no vull cap càrrec polític ni militar. Em notifiquen que la meua feina serà la de milicià de cultura i donaré lliçons als analfabets que vagin incorporant-se. M'agrada, ja que no hauré de fer guàrdies i anar a les avançades, (...).

Dia 8. Avui és diumenge. Com cada dia de festa, la nostra artilleria inicia un bombardeig. L'enemic contesta i s'entaula un duel més intens que de costum. (...) Arriba en Miquel Calsina de permís i fem un grup de tretze torroellencs que esperem notícies del poble.

Dia 9. De retorn de Yela i tot passant el pla ens han divísat i ens han engegat unes ràfegues amb metralledores. Hem hagut de parapetar-nos darrera una pila de pedres i no hem pogut sortir fins que s'ha fet de nit.

Dia 11. Dia de perill. Com que encara no han arribat «quintos» i no s'han escollit els qui han de formar el grup al qual he de donar classe, em toca fer un servei que, crec jo, serà l'últim a les avançades. Hem sortit quan s'ha fet clar per passar-hi el dia. Ens hem instal·lat en un tros de terreny protegit, però la mala sort fa que ens hi descobreixin. Ens tiren projectils que cauen tan a prop nostre, que fins i tot les pedres ens toquen; però no en tenen prou i a les 6 de la tarda són tirs de morter el que ens envien. Els sentia ja quan surten del morter, després hi ha uns moments de quietud i, seguidament, els sentim com baixen i esclaten a pocs metres d'on estem. Això dura molta estona i cada cop que sentim que en disparen un, diem: «aquest és el nostre», comptant que, si esclata a sobre nostre, els cinc que estem aquí no tenim manera de sortir-ne vius ja que quedarem trossejats. No podem escapar perquè seríem blanc dels fusellers, ni poden auxiliar-nos des de les nostres línies i no tenim protecció per sobre perquè això no és un refugi sinó una semitrinxera de parets velles. Una vegada més tenim molta sort i ja quasi de nits abandonem el lloc.

Dia 13. Sentim molt lluny i durant més d'una hora una continuació de tiro-teig i d'explosions. A uns 15 km. s'ha iniciat un atac. Es diu que ha estat d'envergadura i hem guanyat 8 km. a l'enemic.

Dia 15. Prop de les 9 em desperto al sentir fressa d'avions. Passa un trimotor a escassa altura. En trobar-se sobre les línies enemigues és trotejat i veiem els dispars que semblen petits núvols suspesos al seu entorn. Suposem s'ha pres malament el fet de ser trotejat i torna al camp enemic on deixa caure una bomba grossa que causa l'explosió més gran que jo mai hagi vist. (...).

Dia 18. Fa uns dies, a la mateixa hora, hi ha un intens canoneig sobre les barraques de la 2ª companyia del nostre batalló. És una mica estrany, perquè els projectils van dirigits sempre al mateix lloc.

Anem a Yela. Trobo la nostra padrina, una dona vella de qui ens hem fet amics i que ens proporciona coses per menjar. Està filant. Desperta curiositat la feina que fa. Tinc coneixement que ahir un soldat es forada el braç amb la seva pròpia arma. Alguns opinen que potser ho va fer intencionadament per tal de tenir un permís.

Dia 19. (...). Comença a haver-hi animalets que no són simpàtics. Puces i polls. Nosaltres els bategem, «caces», «xatos» o «tancs», (...). A posta de sol veiem els portalliteres que es dirigeixen corrent a les avançades. A en Cros de les Preses, una bala li ha foradat el cap. Es diu que és greu.

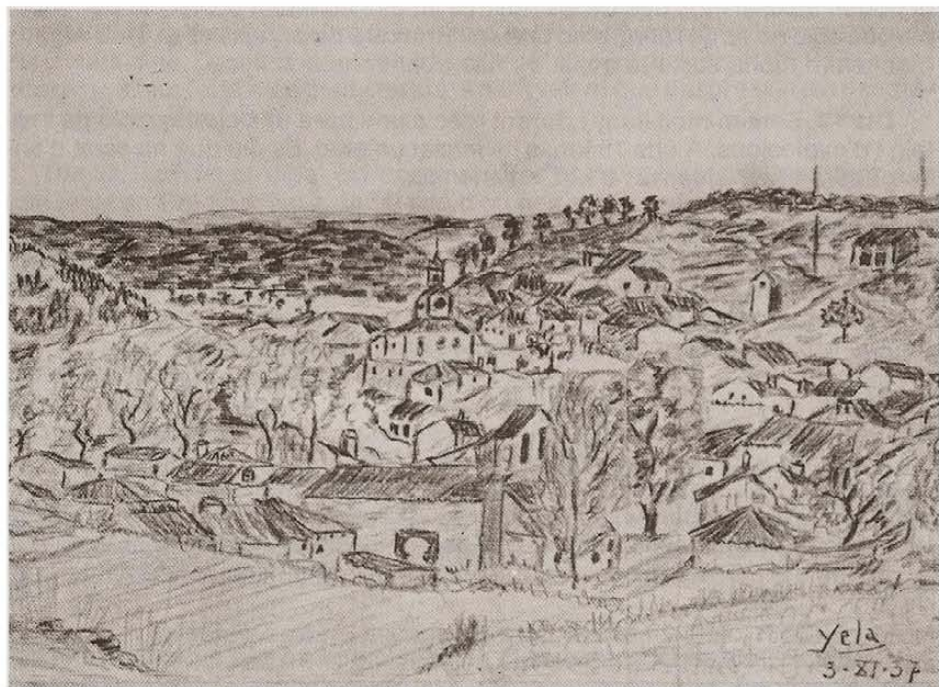
Dia 21. Es presenta mal temps. Nuvolades, senyals de pluja. Molts nois que fins ara han dormit a la intempèrie procuren instal·lar-se en una barraca.

Dia 22. Pels diaris tenim coneixement que a València s'ha celebrat una missa. Aquesta nit hem passat una estona bona. L'esquadra de guàrdia era la d'en Zaragoza que és caporal. De sobte sentim que diu, cridant: «Alto». Sentim fressa del pany del fusell. De seguida una altra veu des d'una mica lluny crida: «Què fas? Sóc jo!! Sóc en Vilardell, el barber!!!» Tots plegats, amb en Zaragoza, ens hem fet un tip de riure (...).

Dia 24. Passen tres avions a escassa altura. Metrallen el 2n. batalló. Anem a Yela i es fa difícil aconseguir alguna cosa per menjar. La gent ens diu que els hem de donar a canvi sabó o sucre. Hem de tornar a les trinxeres separats, ja que ens tiren trets. Un toca la cama d'en Costa Sirera. Els portalliteres el porten a la farmàcia. Diuen que no és greu; però en Costa, el «ros» li diem, plora. Sembla un nen. Festeja i cada dia escriu a la xicota.

Dibuixant per als metralladors

Dia 25. Com que de moment no hi ha maneres de fer de Milicià de Cultura, demano passar a metralladores, a la companyia d'en Valls. Concedit. D'aquesta manera no hauré de fer avançades. El Comissari de Batalló em diu novament que si vull ésser Comissari Polític de companyia puc ser-ho de la 3ª.

Yela, petit poblet en plena Alcàrria, on vàrem passar unes setmanes descansant. Jo feia panoràmiques com aquesta i hi assenyalava les distàncies a punts concrets amb la finalitat de facilitar la informació sobre la situació del front quan es produïa un relleu de forces.

No m'interessa. Passo, doncs, a metralladores i em donen una altra feina. Hauré de fer les panoràmiques de tots els nius de metralladores assenyalant les distàncies dels diferents objectius de l'enemic. D'aquesta forma, quan es produeix el relleu de forces, el caporal de l'esquadra que es fa càrrec del lloc s'orienta tot seguit sense haver de fer proves tirant, cosa que sempre compromet. Queda el dibuix a sobre la màquina, a la boca del niu.

Ara tinc nous amics. El Flotats, es distingeix dels altres perquè porta barba, en Ramon de Barcelona, en Coldecarrera de Castellar de la Muntanya, prop d'Olot, en Valls de Torroella i jo. En Flotats m'ha dit que si vull formar part de la seva esquadra haig de fumar. No tinc més remei que fumar. Fa de capità de la companyia el tinent Alba. Li diuen «Fresquito» perquè segons en Valls ho és força i si et distreus fa desaparèixer tot el menjar que troba a les barraques. És un home petit, prim i sense pretensions.

Dia 27. S'organitza una tertúlia a la nostra barraca.

En Ramon Garcia canta, tots fumem. Apareix l'Alba amb els seus acudits. Els veïns es queixen que no poden dormir. És la una. A dormir tots.

Dia 28. Tot el dia hem de treballar en el que ha de ser el nou niu. Aprofito per anar a escriure una estona i així vaig fent el meu diari. El meu diari és comentat pels companys que s'han donat de la meva constància. Quasi cada nit prenc apunts del que passa. (...)

Dia 1 de setembre de 1937. He acabat la llibreta per fer al meu diari i el «Fresquito» me'n compra una altra a Guadalajara.

S'ha elegit un soldat de cada esquadra per anar a teatre a Brihuega. De la nostra em toca a mi. Ens ajuntem a Comandància i esperem els camions que han de portar-nos. No hi ha res. Ni camions ni guies. Ens assabentem que el teatre serà a ple bosc. Quedem decebuts ja que no hi ha artistes. Consisteix en una representació a càrrec de comissaris de poemes referents als moments actuals. Es veu que volen aixecar-nos els ànims. Hem quedat amb menys moral que mai.

Dia 2. Aprofitem un salt d'aigua, que es converteix en una dutxa, per rentar-nos. Per primera vegada ens rentem totalment despullats. La sarna ja s'ha apoderat de nosaltres.

Dia 3. Avui en Valls ha tingut carta d'una madrilenya. En Flotats va trobar l'adreça d'una sastressa de Madrid als pantalons nous que li van donar. Com que aquest no volgué escriure-li per por que se n'assabentés la seva «pagesa», va donar l'ocasió a en Valls i aquest va complir la promesa.

Dia 4. M'assabento de la mort d'en Santiago Figueras de Sabadell. M'ha sorprès. Feia dies que no n'havia sabut res. Cada dia estem més envaïts pels polls i les puces. (...). Els oficials comencen a menjar a part de nosaltres. Hem de cobrir amb teules els seus menjadors. Causa mala impressió.

En Valls i en Flotats estan furiosos i han sol·licitat entrar al Cos de Carros d'Assalt.

A les barraques apareixen rates. El que faltava. Sentim que ens envolten. Busquen les nostres petites provisions.

Dia 8. Aquesta nit ens dediquem a subhastar objectes que sobren a cada un. En Flotats ven un joc d'afaitar per 7.50 ptes. En Ramon ven un llapis a en Roura per un ou, un pebrot, una peça de xocolata i 50 cèntims. (...)

Dia 9. Cantem a la barraca. Rebem ordre de deixar de fer-ho (...) diuen, que ha quedat algú entre trinxeres. Doblem la guàrdia. Al final no ha passat res però ningú no ha dormit.

Dia 10. A la nit, quan pensàvem descansar, no ho podem fer. Les puces ens en priven. Mai n'hi havia hagut tantes.

Dia 11. Aconseguixo oli a Yela a canvi de mitja pastilla de sabó. A més em donen set ous. Faré contents els companys. Tinc notícies d'allò que escasseja a Catalunya. D'un pot de llet en paguen 5.50 ptes. M'imagino el que els deu costar enviar-nos algun paquet. Començo a demanar roba d'hivern a casa ja que les nits són fresques.

Dia 12. Canviem l'emplaçament de la nostra barraca. Mentre ho fèiem hem estat vistos per l'enemic i ens engeguen una sèrie de trets. Han ferit en Marguí. Un cop coberta la barraca, en Ramon, que ara és Comissari Polític, ens obsequia amb 2 ampolles de xampany i una de conyac. N'abusem i ens fa mal.
(...)

Dia 15. Vaig a dibuixar lluny. A prop ja tinc totes les panoràmiques fetes. Trobo torroellencs que feia dies que no veia. En Caïsina, l'Anguila i en Gispert. Noto en tothom el desig que s'acabi la guerra. (...)

Dia 19. Ens donen roba d'hivern. Un capot verd amb botons lluents. En Valls ha trobat una gorra que degué pertànyer a algun italià. Era desco-sida i s'entreté adobant-la. Les protestes són corrents pel mal gust que té el menjar que ens donen (...).

Dia 24. A l'anar a ca la Maria de Yela a recollir alguna cosa, hi trobem uns individus que registren la casa. Es veu que han sospitat d'alguna cosa i l'han denunciada. Entre els que registren hi ha en Manel Curós Sánchez «Lavadero» conegut nostre de quan ens estàvem a Girona on era l'encarregat dels serveis de rentar la roba. La veritat és que sempre hem vist misteriosa la Maria. Ella plora i s'apropa molt a nosaltres cosa que no ens agrada perquè pensem que ens pot comprometre.

Dia 25. En Curós ens notifica que a ca la Maria no hi trobaren res. Ens n'alegrem. (...).

Dia 26. Arriben quintos de la lleva del 37. Hi ha pocs catalans. En saludo un de les Olives. Ens dediquem a jugar a dames i fem partides d'escacs. El que més hi enten és en Vila de Barcelona, que ens proporciona taulers.

Dia 29. (...) La gent de Yela es nega a vendre'ns pa i altres coses. S'han fet registres i tothom està descontent i té por.

Dia 2 d'octubre de 1937. Plou tot el dia. Ens estem a la barraca. Els polls ens molesten. De nits no es pot dormir i si algú es troba rendit i ho faria, no el deixen. En Flotats jura venjar-se. Passa vent per les parets i no estem bé. (...).

Dia 3. Abandonem les mantes quasi al migdia. Al fosquejar haig d'anar a buscar el sopar. Els que el reparteixen sempre han d'anar a buscar teules per a la barraca del capità. (...).

Dia 5. Dificultats per trobar llenya. Fins ara tothom assaltava paridores però ja s'han quedat totes sense cairats i portes. A l'anar a fer llenya, a vegades, hem fet seguir algun xai que ens mengem rostit a la brasa. (...) Llàstima que aquesta pobra gent de la comarca quedaran pelats perquè fa temps que els anem deixant sense existències.

Dia 6. Al poble no ens volen vendre pa. Estan queixosos de nosaltres perquè darrerament s'han fet barbaritats i els catalans ens hem desacreditat.

Tots estem furiosos perquè comprenem com les passarem. Sort que tenim les nostres amistats i, a Yela, a ca l'Antònia m'han proporcionat un litre d'oli a canvi de mig quilo de sabó.

Dia 7. Ens trobem sense provisions. Algú consegueix un pa que és devorat en pocs moments. En Valls es diverteix fent cantar la metralladora «Nas de barraca, pel noi». Ens hi enfadem. Algun dia li contestaran amb uns trets de morter i quedarà content. A vegades ens contesten amb un altre «Nas de barraca» cosa que demostra que enfront nostre també hi ha algun català.

Dia 8. (...) Avui al vespre rebem visita d'individus de la cuina. Entre ells hi ha el xef. Un sergent a qui anomenem «Valent». S'explica. Té bons acudits. Diu que és compositor, autor del ballable «Islas Canarias». Havia tocat amb en Jaume Planas, Napoleon's Jazz i amb Demond's. Precisament jo recordo haver sentit alguna d'aquestes orquestres.

Dia 9. No hi ha dinar. És a dir, sí, llentilles, però no deixem que ens embrutin el plat. Sortim que ja és fosc, en Valls, en Salló, en Flotats i jo, disposats a tot. Camí de la cuina. Hi ha silenci, entrem per darrera i ens emportem dues coixineres de fesoles i uns quants carbassons. Demà farem un dinar extraordinari i el nostre menú serà semblant al dels oficials. Comprenem que si ens descobrixen ens afusellaran.

Dia 10. Anem a la Comandància a cobrar la mesada de setembre. En Valls aprofita el viatge per requisar una destra. De tornada sentim un fort tiroteig. Passava una volada d'ànecs i els tiren. En cau solament un de mort la qual cosa origina discussions (...).

Dia 15. De bon matí hi ha un fort canoneig sobre les nostres línies. A Comandància cauen obusos que hauran despertat els nostres «enxufats». De dia, intens tiroteig. No cal que ens preocupem, van dirigits a volades d'ànecs i oques. (...).

Dia 17. En Botines porta conyac. Algú n'abusa com sempre (...). Joestic escalivat i no puc ni sentir-ne l'olor.

Dia 21. Durant tot el dia hi ha un moviment extraordinari en totes direccions. S'efectua el relleu del Batalló. Ha plogut i les sabates queden plenes de fang. Sort en tenim que hem contractat dos muls i ens porten la màquina i les municions. Dues companyies de fusellers i la nostra de metralladores descansaran a Yela. Les altres dues a Villaviciosa. Quedem instal·lats al que fou l'escola. A en Vilà, en Colomer i en Macau se'ls dóna per fer tavola i fins molt tard no aconseguim dormir. (...)

Dia 23. Ens causa mala impressió la nostra contínua pèrdua de posicions. Darrerament ha caigut Astúries.

Dia 24. Avui el dia es presenta molt bonic. Tothom l'aprofita per anar a rentar-se i rentar la roba als afores del poble. Tot queda ple de soldats. A la nit, tavola fins molt tard. Quan tothom dorm se senten crits de: «Guilla», «Brut», «Sargento», «Canta i els seus pollets», «Es... es papa», etc. Tots ells dirigits a diferents «personalitats». Els primers a en Salvador de Palafrugell. D'altres a en Canta que ha ascendit a sargent amb unes pretensions extremades.

Dia 25. Comencen a arribar quintos de la lleva del 30. Hi ha un interès gran per aprendre el maneig de la metralladora. És degut al fet que dintre poc hi haurà un concurs i els guanyadors iran uns dies de permís a casa.

Dia 27. L'estufa continua sent el principal motiu de discussió.

Dia 30. Ens visiten uns amics d'un altre Batalló que és a primera línia. Van bruts, molls, peluts. Ens diuen el que han patit aquests últims dies amb tanta pluja. Nosaltres ens n'hem salvat. Ja que el que ens toca fer solament, de tant en tant, és un servei de patrulles pel poble per guardar l'ordre i, així mateix, vigilar les fonts. (...).

Dia 2 de novembre de 1937. Ens despertem aviat. Sentim les esquelles del cabrer del poble que les crida per reunir-les. Aquestes surten, dues d'una casa, tres de l'altra, fins a reunir-ne un centenar. Penso en les esquelles dels carboners torroellencs quan em despertaven a la mateixa hora (...).

Dia 4. Avui se celebra el concurs de muntar i desmuntar la màquina amb els ulls tancats. Resulten guanyadors en Ventura i en Ribes de Puicerdà.

Dia 5. Dia assenyalat per celebrar el concurs general. Hi assisteix en Bombi, Comissari, i en Costal, Cap de Brigada. També hi ha uns delegats de la URSS i un intèrpret. (...) Jo i l'Alsina hem quedat en quart lloc i hem de desempatar a cara i creu, ja que només hi haurà quatre permisos. Jo per poca cosa no en podré disfrutar. El que m'ha molestat és que el desempat s'ha celebrat sense presenciar-lo jo.

Dia 7. En Valls es posa malalt. Té molta temperatura i demanem que sigui evacuat. Per falta d'ambulàncies ha de marxar amb el camió del subministrament. (...).

Dia 12. De dies per mitjà de ballestes procurem agafar ocells. N'hem enganxat algun i ens el mengem després de rostir-lo a la brasa. Un grup de xavals s'han adonat del lloc on col·locaven les trampes i ens n'agafen.

Després de dinar podem anar a passar la tarda a Brihuega. En 3 camions abarrotats i a tota velocitat, ja que passem per zones batudes per l'artilleria. Brihuega, molt animat, sembla festa major. Es lliura una bandera al nostre batalló. Hi ha personalitats. En Mera i una representació de la Generalitat. Ens parlen, fins i tot una dona, en català. Himnes i al final crits de «Volem permís». La cobla Albert Martí toca sardanes. Una de Vicenç Bou i «A l'Alcàrria».

Dia 13. (...) Tornem a festes a Brihuega. anem al cine. Veiem «Els mariners del Cronstadt», Brihuega està enimadíssim.

Dia 14. Ha de visitar aquest sector una destacadíssima personalitat i hem de posar en condicions els nius i les barraques.

Dia 16. Marxen vuit de permís. Quatre són els guanyadors de l'últim concurs. Amb una mica més de sort hauria marxat jo també. En Ventura m'enviarà, des de Figueres, un paquet a Olot a casa els tíos, amb el meu diari ja que no vull enviar-lo a Torroella perquè no s'assabentin de tantes coses desagradables.

Madrid, Guadalajara, ...i de nou cap al front

Dia 17 de novembre de 1937. Anem a Madrid per tal d'assistir a uns cursets, en Garcia, en Miquel Arnay de Vilademat i jo. (...) Dormim a Guadalajara.

Dia 18. Aprofitem per visitar Guadalajara. (...) Ens ve de nou veure aquests carrers tan animats amb dones que trobem guapíssimes (...).

A Madrid ens allotgem a l'hotel Bristol, on ens costa tres pessetes dormir, i amb bany. Sopem en una casa on hi ha solament arròs i cigrons. No podem sortir d'arròs i cigrons! Però aquests no «canten». Aquí també sentim de nits alguna canonada i l'espetic de metralladores.

Dia 19. Voltem Madrid (...). A la tarda assistim a unes classes de teòrica. Després anem al Coliseu Pardifias on veiem «El ruiseñor de la Huerta».

Dia 20. Hem d'assistir a les pràctiques a les 8. Decepció. Rebem ordres de retornar a la Brigada ja que aquest curset no és per al cos d'Exèrcit al qual nosaltres pertanyem. Notem sempre una desorganització i algú diu «que així no guanyarem pas la guerra».

Dia 21. Sortim de Madrid amb tren, però com que és diumenge va pleníssim de gent que van a passar el dia fora i aprofitar per proveir-se de quelcom per menjar. (...) Arribats a les trinxeres, hi ha relleu de batalló i hem de retornar enmig de la fosca i el fang a Brihuega. Uns 11 Km. (...).

Dia 22. Com que el meu estat no és gaire bo aconseguixo que el metge em faci un val per a un pot de llet. Anem al cine. Veiem «Tomasín compuesto y sin novia». El més bo és el xivarri que hi ha a la sala, quasi tot són soldats. De sobte s'interromp la sessió i notifiquen que els individus del nostre batalló hem de presentar-nos al quarter immediatament. Ordre de marxa. Anem 55 a cada camió. Algun optimista diu que ens porten a Catalunya però després de Guadalajara abandonem els camions. Espera, carregats, molesta. A la fi ens allotgen i descensem. (...).

Estem allotjats en un centre militar que té unes instal·lacions grandioses on es pot veure aparells per calcular la velocitat dels avions.

Dia 25. Tots solament pensem en fumar (...).

De totes maneres també pensem en el permís.

Al migdia les contínues pitades ens posen a l'expectativa. Tenim l'aviació al cim. Cauen els obusos darrera nostre. Es veu clar que van per nosaltres. S'han assabentat que als afores de Guadalajara hi ha concentració de forces. Durant dues hores tenim sempre sobre nostre quinze o vint avions. A la fi desapareixen. Hi ha hagut deu o quinze morts. Entre ells una família que anava a casa i els ha agafat de ple. Puc veure que han estat trossejats, fins i tot veiem trossos penjats als fils del telèfon i per la carretera. Hi ha també trossos del matxo que

anava amb ells. D'altres han mort d'asfíxia al no poder abandonar un refugi a l'ensorrar-se la boca de sortida.

Dia 26. Noves alarmes. Hem de correr cap al refugi. A la tarda aprofitant tres hores lliures anem a Guadalajara. Arribem just per agafar localitats al teatre. Veiem «Juan José». Ens ha agradat molt.

Dia 28. Mentre estem al cap fem instrucció. Hem d'escampar guerrilles ja que s'apropa l'aviació. Passen enlaire i 5 xatos nostres els obliguen a allunyar-se. A la tarda, a Guadalajara, també hem de córrer al refugi. Queda ple de dones, criatures i vells. Alguns porten cadires ja que, diuen, quasi no se'n poden moure mai.

Dia 29. Apareixen molts avions. Semblen de bombardeig. N'hi ha 40 o 50. Van carregats, sembla. Els sorprenen els nostres caces i els trimotors deixen caure les bombes per alleugerir el pes i marxar. Amb tot els caces els persegueixen i en veiem un que cau encès.

Dia 30. Nova vinguda d'avions. Descarreguen al costat dels quarters unes 30 bombes. Un mort i dos ferits. Ens hem refugiat en una casa que acabàvem d'obrir.

Dia 1 de desembre de 1937. Amb en Paguina i en Brunet anem a fer una «descoberta» per tal de trobar alguna cosa per menjar (...).

Arribem a un poblet, Cabanillas del Campo. Ens venen 35 cèntims de pa. La fornera, la filla, és una nena admirable. I l'admirem llarga estona. Trobem una dona que ens arregla una paella de patates fregides. Quan ja és fosc rebem l'ordre d'abandonar Guadalajara. Uns a peu, nosaltres en camions fins a Horche. Ens allotgem en una església al costat del cementiri. Arriben els que han vingut a peu i no poden ni batre l'ala.

Dia 2. Reconeixem el poble. La gent és molt atenta. El pa és racionat però, a moltes famílies, els en sobra i ens en venen. Hi ha aiguardent i moscatell. Tot queda ràpidament esgotat.

Dia 3. L'aviació fa acte de presència. ¡Aquesta aviació! La gent del poble ens diu que ve sovint però que no fa mai res. Tret d'un dia que hi havia en Miaja i el Campesino en què bombardejaren els afores. Una bona dona ens prepara un sopar. Patates fregides i pollastre. Fem un àpat de ministres. Quasi sempre que una dona ens tracta tan bé resulta que té un fill o un familiar al front.

Dia 4. Ens notifiquen al poble que demà hi haurà ball (...).

Dia 5. És diumenge i tothom s'ha posat de gala. El ball té lloc a la plaça. Tot ple. És molt fosc i fa molt fred i les noies totes abandonen. Acaba com el rosari de l'aurora. El «Valent» s'ha lluit tocant. Ha estat una llàstima després d'haver-ho preparat tan bé.

Dia 6. Ordre de marxa. Llàstima, tots ja ens hauríem quedat a Horche. Per Tembillo arribem a Cifuentes cap al tard, i a les trinxeres, a les 11 del matí, després de caminar 30 hores quasi sense descansar. Ens deixem anar a qualsevol lloc i quedem adormits, esgotats.

Dia 7. Ens desperten els crits del sergent Corominas que ens esbronca perquè no vàrem emplaçar la màquina quan vàrem arribar. Ho fem tot seguit. 30 hores sense subministrament. De nits fem 4 hores de guàrdia amb en Colldecarrera i quedem gelats.

Dia 8. Sort del foc que tenim sempre. Si no en tinguéssim, no podríem aguantar. Fem llenya al matí. Hem de fer la guàrdia de dues hores ja que de 4 no podríem resistir-la (...).

Dia 10. No hi ha pa. Hem de menjar la carn sola. Durant el dia l'enemic s'entreté tirant-nos propaganda. Petits papers que cauen sobre les nostres posicions, per mitjà de coets (...).

**...y dentro de poco tiempo
TODA ESPAÑA SERA AZUL**

Acampáis sobre una parte cada día más pequeña, de la Patria española; pero pensad que vuestra población civil, silenciosa y martirizada, os odia. Vosotros mismos lo confesáis al hablar de complotos inexistentes y de misteriosas columnas que no son más que la clara expresión de vuestra desconfianza en la fortaleza del poder que usurpáis. Durante varios meses habéis usado y abusado de todos los resortes del mando: trescientos mil fusilamientos, señalan en la historia la huella feroz de vuestro caudillaje, y sin embargo, estáis intranquilos porque sólo los fusiles acallan la hostilidad del pueblo que os sufre...

Málaga, Bilbao, Santander, pueblos de Asturias... vuestras vencedoras vanguardias, estremecidas de emoción, veían a las famélicas mujeres y niños arrodillarse a besar la mano de los soldados libertadores. En este religioso homenaje iba también envuelta la demostración de vuestra incapacidad para ganar el cariño del pueblo

Si vuestras ridículas ofensivas entrañaran algún peligro para nuestras ciudades, hubierais visto alzarse en masa a toda la población sin diferencias de edades, para cerrar el paso a vuestro salvajismo. En esta adhesión del pueblo está nuestro triunfo.

L'enemic s'entretenia tirant-nos propaganda. Petits papers que arribaven a les nostres posicions per mitjà de coets.

Dia 11. (...).

Ens sorprèn la mort d'en M. Arché de la nostra companyia i de la meva mateixa màquina. Actualment estava en una altra esquadra en una altra posició. Una bala li ha travessat el cap. Era un bon xicot i tots ho sentim molt.

Els vespres, els passem distrets. Els altaveus de l'enemic, situats enfront nostre i a escassa distància fan que la música i els parlaments no parin mai. La propaganda és excessiva. Donen la guerra per guanyada.

Dia 12. En llevar-nos ho trobem tot cobert de neu. Sentim els cants de les perdius i veiem, prop nostre, les volades, però no podem tirar-los. Llàstima. Alguns com en Garcia, que és un autèntic caçador, pateixen més que els altres però el fet que les bestioles estiguin entre línies fa que ningú s'aventuri.

Dia 14. Torna a nevar. La fred creix i hem d'estar sempre vora el foc (...).

Dia 15. El dinar arriba més tard que mai, quan ja tothom estava desesperat de tant esperar. Per sopar un pot de carn i un de melmelada per repartir entre

7. (...). En Salló que és el que té més gana diu que el dia menys pensat «foterà al camp».

Dia 16. Sento fred com mai fins avui. Està tot glaçat. Cau la neu a dojo. Hi ha canvi de personal. Hem perdut en Beltran, el «Manyo», el «Nano», en Mir i hem arreplegat en Tramuntana, en «Picaolives», en Marguí, tots ells coneguts meus. (...).

Dia 20. Molta boira. No es veu res a quatre passes. Surt la majoria de caça. En Pla, bon tirador, ha mort 3 cogullades. Ja conec tots els animals que hi ha per aquí. A la nit rebem ordres de col·locar-nos a les trinxeres amb l'equip a l'esquena i bombes de mà a punt. Passem la nit tots callats, a l'expectativa, fins que es fa de dies. No hi ha hagut res de nou. Anem a descansar, per tornos. Tenim coneixement que en Cals de la Bisbal s'ha passat durant la nit a l'altre costat.

Dia 21. La ciutat de Terol ha caigut al nostre poder. Bona notícia si tenim en compte que, durant 17 mesos que portem de guerra, les forces de la República no havien conquistat cap capital de província. Ara ens expliquem l'excès de precaucions d'aquests últims dies. (...).

Dia 24. En llevar-nos demostrem estar tots de molt mal humor per la falta de menjar. Cada dia s'escurça el racionament. Hi ha moltes rates a la nostra barraca.

Encara que ho tinguem protegit ens roseguen el pa i les poques reserves que tenim. (...).

Dia 25. Avui és Nadal. Durant la nit hem sentit grans cants i demostracions d'alegria al camp enemic. Celebren «Nochebuena». Nosaltres hem passat sense res d'extraordinari. De totes maneres han arribat en Ramon i el tinent Vidal que ens han obsequiat amb uns quants glops de conyac. En Flotats es beu la meua part i a l'hora de la guàrdia no s'ha pogut llevar. L'esmorzar, extraordinari. Cafè amb llet i, també, mantega. Per dinar un plat com sempre i per postres un problema: hem de repartir-nos 3 taronges entre 7. Opinem que hem passat un dia de Nadal de misèria.

Dia 26. Avui ens tocarà treballar. I a fe que no n'hi ha ganes. Després de dinar apareix un bombarder baix i a poca velocitat. L'empaiten els nostres «xatos» i surten tot seguit uns caces que protegeixen el bombarder. Tots barrejats marxen a velocitats fantàstiques i no sabem com ha acabat, perquè s'han allunyat.

Fem poca feina a la tarda. L'enemic s'ha adonat del nostre treball i cada vegada que aixequem el pic ens engeguen rafagues de metralladora que passen arran dels nostres caps. És impossible treballar.

Dia 28. El capità de la 2ª ha proporcionat una escopeta a en Pla. Mata una llebre, una perdiu, un tudó i un conill. En resulta una bona arrossada. Els facciosos s'estan fortificant a una part molt vista per nosaltres. Se'ls tira de tant en tant i no tenen altre remei que amagar-se. Els paguem amb la mateixa moneda.

Dia 30. Rebo carta de casa. Em diuen que ha corregut una mala notícia referent a mi. Contesto tot seguit, encara que deuen haver vist per les cartes

que els he anat adreçant, que no és cert que vaig morir dies enrera. Una confusió. Es veu que en Rogeli Bou notificà a en Rafel Bou la meua mort, quan era un altre Surroca el que va morir.

Dia 31. (...). Entrem amb penes i treballs al 1938. Veurem què en sortirà. Durant la nit m'han vingut molts pensaments que no cal anotar perquè me'n recordaré tota la vida. Ara que escric aquest diari, copiant el que havia fet durant la campanya, 44 anys després, deixaré escrit que el que havia pensat aquella nit era suïcidar-me. I encara és més. Havíem proposat suïcidar-nos un grup dintre la barraca amb unes bombes engegant-ho tot a fer punyetes... Final del 1937 i principi del 1938... qui no us hagues conegut mai.

Comença 1938: Fent de mestre enmig d'una guerra que no acaba

Dia 1 de gener de 1938. L'artilleria enemiga es dedica a tirar sobre Moratxel. Per no haver disposat d'una destrala ens trobem avui sense llenya. (...).

Dia 2. Gràcies a Déu, van arribant «quintos» de les lleves del 32, del 31, del 30 i darrerament del 29. Són nois de les províncies d'Almeria, Múrcia i alguna altra. Es fa una tria. Tots estan molt endarrerits tant és així que hi ha vertaders analfabets. El Comissari em diu que jo mateix m'ho faci com vulgui.
(...)

Dia 4. Reuneixo 15 o 20 nois de les companyies 3ª i de metralladores i els informo de la meua missió. Sembla que estan molt espantats. Ells es deuen figurar que sóc un oficial. Els dono detalls de la meua estada aquí. Els proporciono paper i llapis. Quedem que demà mateix començarem les classes.

Dia 5. Ja res no m'importa. A partir d'avui em dedicaré a Milicià de Cultura, rebaixat de servei. A la tarda ens reunim una vintena, al recolze de les parets d'una paridera mig ensorrada, resguardats de les bales enemigues i on toca el sol, hi passem tres o quatre hores. En aquest dia, molt assenyalat per a mi, perquè això de mestre no ho havia fet mai, explico a aquests nois, el que interessa a tots. Passar bé el temps aprofitant-lo. Ells m'expliquen els seus casos. N'hi ha algun de casat. Ja veig que n'hi ha que no són totxos.

Dia 6. Fred. Molta fred. (...). Fem classe a la tarda. (...). Comprenc que hem de fer unes lliçons lleugeres ja que la majoria estan molt endarrerits. (...). Per ara em surt bé, jo el que no vull és que consti el meu nom com a oficial o comissari polític.

Dia 8. L'enemic tira més que mai. No sabem a què és degut, però es diu que en pocs dies els hem fet uns quants ferits. Fins i tot ens tiren amb morters, cosa que no és freqüent. Hi ha moviment de portalliteres i sanitaris. Una bala ha travessat el cap d'en Coll de Palafrugell, bon amic meu i bonàs. Apareixen sobre el meu cos unes bèsties estranyes. Altres em diuen que fa dies que n'estan carregats. Són cabres.

Dia 14. (...) Aprofitant un canvi de personal a la cuina i en haver-hi hagut baixes en el nostre grup prenem 10 racions enlloc de 8 fins que se'ns descobreix. Sort que el tinent ho ha posat tot bé sinó ens l'hauríem carregat.

Dia 16. (...). A la nit ha passat un soldat de l'altre costat a les nostres files. Havia estat extraviat dos dies entre línies. El que faltava. Polls, puces, rates, ratinyols i ara cabres. Enginyem maneres de defensar-nos-en.

Dia 17. Feia dies pensava fer una visita a en Mario, en Quimet Vilà i en Paguina. Haig de caminar una bona estona. Posicions dolentes, sense parapets i completament batudes per l'enemic. M'expliquen que sortosament no hi ha tiroteig. Els 3 amics torroellencs es troben flaquíssims. Comentem amb aquests que seria interessant de poder-nos reunir un dia tots els del poble que hi ha per aquí. Calculem que segurament hi ha en tot el Sector potser uns 25 torroellencs. A més dels que he anat veient com en Joan Pujadas, en Villena, en Calvet, en Pere Bou, en Martí Esteve, n'hi ha d'altres com en Matas «Lau», l'Esteve Ors que em diuen que és conegut a tot arreu com en «Miaja». (...)

Dia 23. Hem atrapat «lo valencianet» que li diu en Valls, un individu alt, prim, estrany que hi ha treballs a entendre'l perquè li falta una rastinyera de dents, l'hem atrapat robant un «xusco» d'en Flotats i mig d'en Colldecarrera. No és estrany ja que es un tipus alt com un Sant Pau i la gana se'l fot. En Flotats se'l volia menjar.

Dia 24. Anem a les classes amb tota normalitat. A mesura que passen els dies aquests nois van confiant en mi. No sé com m'ho faig, però els vaig plantejant els problemes d'una forma senzilla i els comprenen tot seguit. Hi posen un interès extraordinari. Em sembla que ens entendrem.

Dia 25. Al vespre després de sopar sentim crits i corredisses. S'apropen a la nostra barraca i comprenc que deu passar-se un moment difícil, un moment delicat. Ràpid em poso l'abric, agafo el fusell i em col.loco allà on em diu el comissari. Ens assabentem que l'alarma ha estat deguda als senyals lluminosos que s'han vist al cel. Estic un moment a l'espitllera i els puc veure. No sé què fer, si riure o no, però, que hi farem! De totes maneres dic al tinent Vidal i al Comissari Planas que, al meu entendre, allò no pot ser artificial, sinó que deu ser un fenomen de la naturalesa, tal com una Aurora Boreal. El cel queda en uns moments, en una gran extensió, de color vermell, travessat de raigs de llum, mentre clareja per la part Nord talment com si anés a sortir el sol. Dura estona i, de tant en tant, les combinacions de llum i colors canvien. A la fi, s'adonen que no podia ser artificial i ordenen retirar la gent del parapet i establir les guàrdies ordinàries. Una nit extraordinària.

Dia 26. Ordre de relleu. (...). Rebem ordres de dirigir-nos al Matorral. Veig l'Esteve d'Ullà caminant amb dificultat. Està flaquíssim i es recolza en un bastó. Passem Morachel on tots pensàvem descansar. Continuem, passem Cifuentes després de descansar tres o quatre vegades pocs minuts i caminem fins que ens deixem caure abatuts sense descarregar-nos. És migdia i aprofitem per menjar alguna cosa de les nostres reserves, els que en tenim. Rendits anem a buscar aigua a les fonts de Cifuentes. Novament, ordre de marxa i, al cap de poc, ens trobem aixafats de nou. Tres o quatre cents metres abans del lloc on anem destinats ve el Comandant i, en veure el nostre estat, ordena que ens sigui portat l'equipatge en camió. Ara que ja hi som! Entretant passa un Comissari dins un turisme i nosaltres amb els punys enlaire el tractem de tot. Algú plora de ràbia. Arribats a les barraques tothom queda estirat i solament es pensa en descansar, tot i que fa 24 hores que no ens han subministrat res i durant aquest temps són molts els que no han menjat res. Quan tots dormim,

després de colgat el sol, sentim crits del tinent dient que hem de continuar la marxa. Hi ha protestes, però no hi ha res a fer. Pugem amb treballs a l'observatori i a la cuina ens serveixen sopar a mitja nit. Qui més qui menys, tothom, ha fet provisió de cebes que hi havia descuidades. Descansem breument i una i altra volta nous camins, pujades i baixades fins al lloc assenyalat. Per postres emplaçament de màquines i guàrdies per torns, durant la nit. Trenta hores que no podien ésser pitjors i, ara que som a lloc, sembla mentida que ho hàgim resistit. Sort que després dormim 24 hores seguides.

Dia 27. Fa fred. Passem el dia dormint. Els polls es diverteixen entre la roba i la brutícia.

Dia 29. Curso instància per entrar al Cos d'Intendència.

Dia 31. Carta a en Medrano (Cap de la 33 Divisió) sol.licitant, de nou, entrar al Cos d'Intendència. Penso en un millorament i no vull parar sense haver-ho aconseguit.

Un atac frustrat i més desmoralització.

Dia 9 de febrer de 1938. Notem moviment a les nostres línies. Preparatius, no sabem perquè serà. A la nit ens notifiquen que hem d'estar preparats, tot l'equipament a punt de marxar. Hi ha un moviment extraordinari de Caps i Oficials.

Dia 10. Abans de fer-se de dia rebem ordres d'avançar. La nostra artilleria bat el camp enemic. Veiem la fumerola davant nostre. Ens fan situar en un lloc on no ens pot batre l'enemic. Un riu sec. Però seguidament ens ordenen de pujar dalt d'un turó per diferents llocs. No sé si m'hi veig més que els altres, però m'adono de com és de difícil allò que s'ordena. Dalt de la muntanyeta hi ha l'enemic. Veiem com surten d'allí els trets i les bengales, sembla que vulguin dir: «ja podeu venir». Pas a pas, buscant els llocs menys batuts ens hi acostem. Cada pas és més difícil. La seva artilleria s'ha adonat del que pretenem i canoneja les nostres línies. Nosaltres no sabem què fer. Ni on tirar. S'entaula un veritable tiroteig. Ja veiem alguns soldats enemics que es defensen a uns pocs metres nostres. Ens adonem que és molt difícil prendre aquella posició. Ens entra un vertader pànic i comença la desbandada. Baixem la posició rodolant, deixant-nos caure, fins arribar en un lloc no batut. Ara resulta que ens tiren els nostres que estan a la primera línia convençuts que som enemic. Un miracle. Aconseguint d'arribar en una raonada on no ens podem tocar ni els uns ni els altres. Ens hi estem fins que es fa de nits ja que quan traïem el cap xiulen les bales arran nostre. Alguns s'atreveixen a marxar hi ho passen molt malament. Mentres, durant tot el dia, sentim els espetecs. Hi ha ferit i morts als voltants d'aquesta posició que després sabem que es diu de «Picazo Rubio». Aconseguint arribar a les nostres posicions de nits. Plorem. Ha estat el primer dia que hem passat 24 hores de verdadera guerra. Hem tingut baixes. S'han hagut de recollir ferits i dos morts ja de nit. Han estat evacuats i he tingut la sort de no veure'ls.

Dia 11. Tot són comentaris sobre els fets d'ahir. El personal està decebut i els sergents i oficials avergonyits, ho coneixem per les seves cares. Tothom es fa la mateixa pregunta. ¿A qui se li devia acudir d'apoderar-se d'una petita

muntanya tirant pel dret? ¿No hauria estat millor aïllar-la perquè, seguidament, caigués més fàcilment? Am tot, no volem ni parlar-ne. Hem quedat abatuts físicament i moralment i, opinem, que de tots nosaltres no se'n pot esperar gaire res de bo. Passem un parell de dies sense menjar em penso que tots plegats només ploraríem.

POTSER PERQUÈ HE QUEDAT SENSE MORAL, DECIDEIXO AQUÍ NO CONTINUAR AQUEST MEU DIARI, HE PENSAT QUE EN UN MOMENT COM EL D'AHIR, SI ME'L TROBÉS L'ENEMIC, PODRIA SER UN COMPROMÍS I UN PERILL. AIXÒ FA QUE A CONTINUACIÓ SOLAMENT HI HAGI ANOTACIONS QUE ACONSEGUÏA DE FER ESPORÀDICAMENT.

Després del 10 de febrer, del qual tant s'ha parlat al nostre Sector, el personal va quedar més abatut i desmoralitzat que mai. Ens adonàvem cada dia més de la gran desorganització que hi havia. No hi havia menjar a l'hora.

Anàvem mal equipats perquè no ens repartien roba i calçat, i el que ens feia posar de més de mal humor era veure que els Comissaris i Oficials tenien una sèrie d'avantatges i comoditats. No vol dir que aquestes comoditats fossin extremades però tenien compte que no els faltés res, ja que encara hi havia cases per anar a saquejar el que els convenia. I ells solament ho havien d'ordenar a uns soldats i aquests contents ja que el més interessant era poder marxar de primera línia.

Vàrem passar els mesos d'hivern i per combatre el fred anàvem a buscar llenya allà on fos. Desfèiem paridores i cases abandonades que proporcionaven unes bigues de fusta gruixudes i de qualitat. Jo encara ho vaig passar relativament bé ja que sempre va rutilar l'escola, també feia el que podia per ajudar els companys. Generalment, els matins, anàvem a buscar aigua i llenya i, també, a algun poble en busca de pa o del que fos encara que ho aconseguíssim a canvi d'alguna altra cosa. A la tarda feia classe i sabia que podia dormir de nits que era fantàstic. El grup que tenia s'havia engrescat de tal manera que esperaven les hores de classe amb ganes. Hi havia una altra cosa que també va fer que tinguessin gran interès: els ajudava a fer les cartes als seus familiars. També els va engrescar molt el fet que els donés unes petites instruccions de dibuix i com que veien que jo m'entretenia dibuixant i em quedava bé, ells es figuraven qui sap què, i passàvem l'estona excel·lentment.

Un altre avantatge era anar rebent de casa, de tant en tant, algun paquet.

Hi hagué una nota agradable en aquell hivern. Fou l'anada a Madrid a fer una desfilada amb el nostre Batalló, que prengué part en els fets del 10 de febrer.

Segons vàrem saber aquelles operacions no havien tingut cap altra missió que no fos distreure l'enemic d'altres fronts. Ells anaven avançant contínuament per diferents sectors i, a vegades, havíem de demostrar que teníem intenció de rompre les seves línies.

Com és natural anàvem comptant els dies i les discussions sempre eren les mateixes: QUAN S'ACABARÀ AQUESTA MERDA DE GUERRA.

Després de passar l'estiu, haguérem de passar un altre hivern, cosa que no semblava possible. I el vàrem passar! Va ser llarg i terrible però no crec que fos més dolent que l'anterior. A més no ens van tocar els sectors dels Monts Universals i encara que cada dia era més dolent l'assumpte porqueria i brutícia que portàvem a sobre, ja hi estàvem tan acostumats que no ens n'adonàvem. Una altra cosa va ser favorable: no es va registrar cap més atac ni d'un costat ni de l'altre en tot el nostre sector. La vida que fèiem allí era de quietud, semblava que ni els uns ni els altres volguéssim complicar-nos-la (...). Tant és així, que baixàvem entre línies els uns i els altres i ens trobàvem, ens canviàvem diaris i

d'altres foteses. Jo no vaig baixar-hi mai; però d'altres ja ho varen agafar per costum fins que fou prohibit pels caps.

Entretant ens anàvem assabentant de la nostra situació cada dia més compromesa. Anàvem perdent terreny, poblacions i capitals de província, fins que va arribar el 1939.

1939: Això s'acaba

Entrats al nou any, les coses segueixen igual.

(...) Hem de reconèixer que a mesura que han passat els mesos sembla que tothom està cansat de tot. Fa creure que si depengués de tots nosaltres, tant dels que estem en un costat com dels que estàn a l'altre, la guerra s'hauria acabat. Per la nostra part, notem un cansament tan extraordinari... i solament pensem que, no es repeteixin les violències que ja coneixem i que cada dia ens assabentem que tenen lloc a diferents fronts.

El trencament del front de Llevant i la separació de les zones de Catalunya i del Centre ens fan tenir esperança que la cosa s'acaba.

Anem seguint els esdeveniments dia a dia. Les reculades de gent del nostre costat cap a França han d'ésser un desgavell.

Ens va tocar a nosaltres, també, pagar les conseqüències de les desfetes dels fronts d'Aragó i de Llevant. Per distreure l'enemic i fer-li creure que teníem intenció d'avançar pel Centre, vàrem traslladar la nostra Divisió al Sector de Madrid, pel costat del Guadarrama. En camions, ens van portar al Pardo, on vaig dormir dues nits al mateix palau, als baixos, a les cavallerisses.

Vàrem seguir a peu cap a Galapagar fins a l'Escorial. Veiem el monument a la nostra dreta i a uns dos quilòmetres de la carretera per on passem.

Vàrem passar uns dies prop de Villalba. No hi havia trinxeres però nosaltres aprofitàvem els marges per obrir refugis perquè teníem por de l'aviació. Ho havíem de fer ja que plovia contínuament. Es notava la nostra impossibilitat de fer alguna cosa; però compreníem que l'únic objecte de tot allò era distreure l'enemic perquè retingués forces allí. Vèiem passar sempre un canó grandíols damunt un camionàs que es veu que li feien seguir un itinerari sempre repetit, donant voltes passant pel mateix lloc. Va arribar un moment que semblava que jugàvem. A les nits tres o quatre camions anaven d'un lloc a un altre pujant i baixant, llums encesos sempre passant per les mateixes carreteres per tal de donar una sensació de preparació d'accions. Vàrem passar-hi 8 dies. Plovia i aquelles carreteres, la majoria velles, varen quedar intransitables i nosaltres fets una llàstima.

I aquella «operació» va acabar com podia acabar, tornant a Guadalajara trossos a peu, trossos a cavall. Una desfeta. La impossibilitat de subministrament i la falta de mitjans de tota mena feia que allò fos tràgic. Sempre quan arribaven aquests casos plovia i això acabava d'ensorrar-nos.

Els fets, tots els de 1939, es feien irrestibles, però ens adonàvem que s'estava acabant el gas i això feia que ens donéssim ànims els uns als altres.

Fins que va arribar el mes de març i un bon dia sobre nostre un sol avió, bastant baix, seguint les línies, més ben dit entre les línies, i portant una grossa bandera blanca voleiant. Ho vàiem i no podíem creure-ho. Ens va costar molt de reaccionar i volíem que aquell avió tornés a passar, a passar moltes vegades amb la bandera blanca. Solament va passar una vegada i va ser suficient, però, perquè a la poca estona tots ploréssim. Ningú enraonava, tots ploràvem.

El comunicat de Franco, hores més tard, ens va assegurar la millor notícia per nosaltres, el tan esperat: «LA GUERRA HA TERMINADO».

Vàrem quedar com espantats i ens preguntàvem: «Ara, què passarà?».

No vàrem veure res anormal durant hores. Fins que els nostres mateixos oficials ens varen ordenar de traslladar-nos a uns camps prop de Ruguilla on vàrem quedar concentrats tots els del nostre Batalló. Allà vàrem tenir contacte amb els oficials de Franco. Hores i més hores esperant fins que varen cridar primer tots els que eren oficials i els varen separar del gros del grup. Tot seguit, varen cridar els suboficials i, per últim, els Delegats Polítics. Els uns i els altres varen ser allunyats i ja no els vàrem tornar a veure. Sortosament jo podia quedar-me encara perquè no havia ocupat cap càrrec. Ens varen fer formar i ens varen traslladar amb tren a Santa Maria de Huerta on un pati grandíol del Monestir va quedar convertit en un camp de concentració. Allí vàrem quedar a pilons, però ja molt confiats. Ningú ens deia res, i de menjar res de res. Varen ordenar a uns quants d'anar a l'estació de Santa Maria, que és província de Soria i que distava del camp uns 500 metres, des d'on havíem de portar el pa en saques i la resta de coses en caixes. Això es repetia de tant en tant i eren molts els que durant el trajecte de 500 metres aprofitaven per quedar-se amb algun pa. Era tanta la gana que teníem que no podien resistir i s'exposaven.

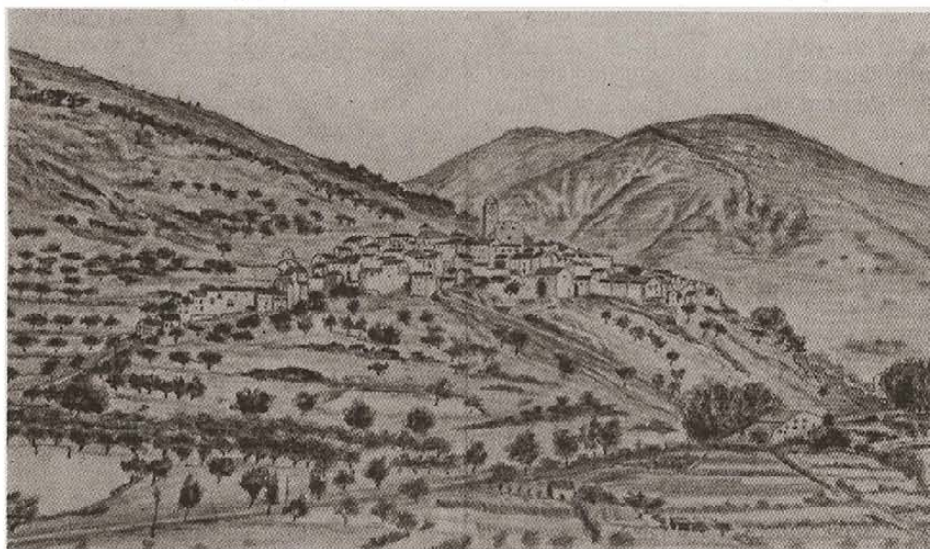
Si els haguessin descobert segurament els haurien disparat quatre trets.

Després d'uns 15 dies a Santa Maria de Huerta, ens varen notificar que podíem demanar avals al nostre poble. Jo vaig demanar a casa que els sol·licitessin a les autoritats o als amics. No sabia com funcionaven les coses a Torroella. El meu pare va demanar avals i me'ls va enviar firmats per Josep Bastons i Martí Vert, amics del meu pare considerats addictes al règim guanyador. D'aquesta manera vaig sortir immediatament del camp i, amb tren, vaig anar fins a Girona on vaig trobar una dona coneguda, l'Isern del carrer Vermell, que em va donar diners per poder arribar fins a casa.

A Torroella just després de la guerra

La meua arribada a casa no va tenir, per ami, l'alegria que tothom hauria cregut. M'estranyava aquell canvi que s'observava en totes les coses. Varen passar dies durant els quals em semblava que tothom m'havia de mirar malament. Com si fos responsable d'alguna cosa. I, encara que no ho era, el fet d'haver figurat al Ram de la Construcció, on vaig actuar amb un màxim d'interès, feia que durant molt temps al creuar-me amb molts que havien estat amics els notés una actitud de menyspreu. Havia estat al Ram, al costat de gent com en Francesc Lloret, podríem dir, que per evitar estar en llocs més dolents, però, a algú, no li va caure massa bé que jo estigués al costat d'altres elements i la conseqüència de tot això va ser que tingués alguna denúncia i hagués de purgar-ho. Durant molts mesos, gairebé tot el temps que vaig estar a Torroella abans de reincorporar-me, em varen obligar a presentar-me al quarter de la Guardia Civil cada diumenge al migdia. El que més em molestava era trobar-m'hi solament amb elements molt significats, la qual cosa volia dir que, per a ells, jo havia estat com aquells.

Trobar-me pel carrer amb elements que figuraven a l'Ajuntament i haver-los de saludar aixecant el braç, el fet d'anar al local de Falange perquè em diguessin que si no em feia d'aquest partit no hi hauria salconduit i per tant no podria viatjar ni fer altres coses, tot plegat feia que em sentís desanimat, fins i tot se'm feia difícil sortir de casa. Notava que algú persistia en molestar-me i ho aconseguia. Després vaig anar veient quins elements eren els qui ocasionaven tot això i que no era amb mi solament. De totes maneres vaig procurar dissimular i no molestar-me amb ningú.

Principi de 1940, Boltaña, al Pirineu aragonès, on vàrem estar un mes mobilitzats de nou després de la guerra, abans que ens enviessin a l'Àfrica on vàrem estar dos anys i escaig.

Per altra banda, a l'arribar a casa el 18 d'abril, ho vaig trobar tot buit, sense gènere i sense reserves de res. Sort que el meu pare era un valent i en poc temps ho animà tot. Procurà que tornessin a rodolar els horts i a la botiga, pel fet que el calçat era molt sol·licitat, encara que haguéssim d'anar sovint a Girona i Barcelona en busca de material, ens vàrem posar a treballar de valent. Fèiem les vendes a finals de setmana i els dilluns i dimarts, i amb totes les pessetes obtingudes, anàvem, primer a Girona i després a Barcelona a comprar el màxim de material per poder treballar tota la setmana. Així vàrem passar aquells primers mesos després d'acabada la guerra. Jo vaig relacionar-me amb la Micaela Sens i això em va ajudar moltíssim a reanimar-me. Tot en conjunt anava progressant, però va arribar allò que feia temps que ens tenia preocupats: els que procedíem de la zona «roja» havíem de fer el servei militar una altra vegada.

De nou a fer el soldat

Al principi de l'any 1940, ens van avisar que passéssim per l'Ajuntament, primer, i anéssim a Girona més tard. Al cap d'uns dies de ser a Girona, vàrem embarcar a Barbastro. Vàrem passar a formar part de la 52ª Divisió que ocupava llavors el Pirineu Aragonès. (...)

Ens allotgen en cases particulars a Boltaña. Formen les companyies i comença el període d'instrucció. Cada dia baix al plà, ja que Boltaña es troba sobre un puig i feiem unes hores d'instrucció que resultaven esgotadores. Acabada pujàvem al poble per la carretera en curves tot cantant diferents cançons que anàvem aprenent cada dia a l'hora de teòrica. Allò que «Yo tenia un camarada, de entre todos el mejor, siempre junto caminábamos, siempre juntos avanzábamos, al redoble del tambor» o bé l'himne d'Infanteria i d'altres. (...)

A Boltaña vaig fer amistat amb uns nois. Qui ho havia de dir que després estariem junts mesos i més mesos. En Valerià Simon, advocat de Girona, l'Albert Gurt tintorer de Figueres i tants d'altres. (...)

Passem dies, tal vegada un mes, en aquest poblet que ens simpatitza i tot d'una, en un moment donat, rebem ordres de formar i desfer-nos de tot el que significa coses que se'n poden prescindir del nostre equipatge. Fem una pila de maletes buides i restos de coses a la porta de la casa-caserna.

Quedem formats a la plaça i en pocs moments abandonem Boltaña. Tota la gent acudeix a despedir-nos. Hi deixem vertaderes amistats.

No sabem on anem, com sempre. (...)

Ens reunim amb altres Batallons i camí de Lleida, primer i direcció a la costa cap a Tarragona, Castelló, València fins Màlaga. La nostra sorpresa és gran. Trobar-nos a Màlaga. I comencen a circular rumors de tota mena. El més acertat, o sembla més acertat, és que anem a l'Àfrica. (...)

Efectivament embarquem després de 48 hores a Màlaga on ens hem reunit amb altres forces i on hem aprofitat per fer l'home. Hi ha cases de nenes a granel on es fa la feina quasi a la vista dels altres i del carrer.

Àfrica

Desembarcament a Melilla on ja ens esperen els «mohamets» amb cartes i daus a terra per eixugar-nos els pocs cèntims que portem. Molts hi cauen de plà i es deixen ensarronar. Anem en tren a Zeluàn. I ja seguidament comencem a caminar. No sabem cap on. Veiem Monte Arruit. Esgotats. No solament ens mata la calor sinó la set. Els moros s'han adonat de la nostra necessitat i ens venen primer vasos de te a 70 cèntims el vas i més tard aigua, també a 70 cèntims el vas. Les poques pessetes que tenim les gastem totes en beure. Quedem rendits al llarg de la carretera i, quan algú no pot seguir, com l'Enric Serra de Palafrugell, pot sentir-se un oficial que diu: «Dejad que se muera» «Tambièn morirá mas adelante». Increïble. Calculo que caminem uns 15 km cada dia i cada dia també amb més dificultat. Hem deixat Tafersit i ara anem camí d'Einzoren segons els indicadors de la carretera. Dormim al costat d'un riu sec on hi ha senyals d'humitat. A la nit, notem una cosa estranya que se'ns passeja damunt, però no estem per investigar i dormir, dormim fins que l'endemà, quan el sol ja és alt, ens desperten per prosseguir la marxa i quedem sorpresos del que ens envolta camaleons a dojo. Hem estat tota la nit envoltats i coberts d'aquests animals. Sort que són petits, d'uns 15 cm de llargada. (...)

Després de tres o quatre dies més de caminar, arribarem a Targuist. Havíem caminat uns 130 km en uns vuit o deu dies. Jo crec que després d'arribar vàrem passar tres o quatre dies sense menjar, ni beure ni fer res, només estàvem estirats, abatuts i costà molt de reanimar-nos. La calor ens atropellava, però la set ens matava. Ja portaven aigua en una cisterna, però poques vegades i amb gust de gasolina. Al fer-se de nits, durant la marxa, quedàvem adormits a qualsevol racó i, al despertar-nos, ens trobàvem coberts de sorra. Durant la nit el vent sempre era fort. Arribats a Targuist fòrem instal·lats en uns barracons que hi havia en aquella plana on solament es veien militars. A més de nosaltres hi havia legionaris, mehal·la i regulars, cossos compostos sobretot per gent del país.

El fet d'haver trobat aquells barracons en bones condicions va permetre que en poques hores quedessin muntades totes les dependències: cuines, oficines, llocs de comandament i sales per als oficials. Jo ja estava relacionat amb

Targuist, 30-11-46.

J. Ferrera

Moro de Targuist amb el qual ens vàrem fer molt amics ja que solia visitar-nos a la nostra oficina per vendre'ns bagatel·les.

nois que varen ocupar tot seguit càrrecs preferents com en Pere Saló de Sant Pere Pescador que era assistent i algun altre com en Calderón que estava a oficines. Vaig ser escollit per passar també a oficines perquè dominava la mecanografia.

L'amic Saló ja havia estat nomenat caporal i jo vaig ascendir a soldat de primera. A oficines ens anava molt bé. En Pere Saló, en Gonzalo de Sant Sebastià, en Calderón, en Simón i jo feiem un equip formidable. Jo formava part de

l'esquadra de gastadors i amb en Saló de caporal, en Vicenç Sala de Ruplà, en Salvà de La Pera i en Fèlix Sabadí de Castelló d'Empúries vàrem fer alguna desfilada d'aquelles que se'n parla. A més els diumenges, formàvem al davant de les forces a l'hora d'anar a missa i en festes extraordinàries figuràvem també al davant del batalló, després d'altres Unitats de Regulars, de mehal. la o de legionaris. (...).

Tanta gent, tantes boques, anava malament el menjar i que no s'adonessin que nosaltres a casa hi fèiem falta. Tenim 26 anys. La majoria són solters però amb «novia» i una part són casats, fins i tot n'hi ha alguns amb fills. No enteníem com podien retenir-nos tants mesos en un lloc sense fer res. (...)

Entretant, vaig anar amb permís a casa. A casa varen enviar un telegrama dient que la meua mare estava greu i desitjava veure'm, cosa que afortunadament era mentida però que va donar resultat. Em concediren 15 dies de permís que vaig poder-los passar a casa. El meu retorn a l'Àfrica fou cruel. (...)

Es va començar a publicar, al batalló, un periòdic mural. En Valerià Simón va fer uns escrits i jo també vaig col.laborar-hi fent un dibuix de Targuist des d'on havíem començat a conèixer-lo en arribar-hi. (...)

Fer aquest dibuix em costà un seriós disgust. Vaig anar-hi sol i en endinsar-me per uns camps on hi havia càbiles de mores, varen començar a sortir-me mainada i em començaren a tirar pedres. No en feia cas al principi, però tot seguit ja varen sortir-ne de més grans que em tiraven pedres més grosses. Em vaig veure perdut. Em vaig aixecar ràpid i els treballs foren meus per arribar a la carretera, on, sortosament, va passar un camió de subministrament que em va portar.

Des d'aquella feta varen prohibir de sortir a un individu sol del campament. Sempre, com a mínim de dos en dos i armats.

Les agressions varen continuar fins a l'extrem de decapitar un soldat o de matar-ne un altre que estava de guàrdia a ganivetades. Es doblaren sempre més les guàrdies. Dels nadius no ens podíem fiar.

Tenia Targuist coses típiques i que em va agradar conèixer. Els costums dels moros, les seves anades a la mezquita i, sobretot, el zoco o sigui el mercat on s'hi venien ous i bestiar, i uns peixos que en deien alachas, una espècie de sardines grosses. També era freqüent veure un moro cosint, a màquina, en ple carrer. (...)

El pas dels cotxes de «La Valenciana» o «L'Andaluza» que anaven des de Ceuta a Melilla era freqüent i sempre anaven carregats. Tenien dues categories, al davant, els de preferència, i, al darrera els moros i els soldats com si fossin paquets. Els moros hi fumaven kiffi i en quedava tot empestat. (...)

Un dia després de 2 anys i escaig d'estada a l'Àfrica ens varen dir que ja n'hi havia prou. Ens semblà impossible que ja es donessin per satisfets.

I una vegada més vàrem haver de preparar l'equipatge, però, aquest cop sí per darrera vegada. Començarem a marxar, a poc a poc, grups cap a Melilla i d'allí cap a casa, gent que portàvem més de 5 anys fora de casa. (...)

Encara sort que vàrem arribar a casa sense tares o, almenys, ens ho semblava.

Això sí, havent sabut de debò el que era el fred, la calor, la gana, la set, la son...

Deixem-ho aquí, i desitgem que mai més ningú hagi de conèixer una cosa així, una cosa que fou la vergonya del segle, la nostra vergonya.

Jaume Surroca i Isern